

Verslag Platform Agrarisch Erfgoed

Op vrijdagmiddag 22 juni vond bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het Platform Agrarisch Erfgoed plaats. Het platform wordt georganiseerd in samenwerking met de Stichting Agrarisch Erfgoed Nederland. Deze keer stond de tussentijdse opbrengst van de projecten Erfgoed & Ruimte in het landelijk gebied centraal. Wat zijn oplossingen voor veranderende erven? Hoe kan de overheid regelgeving en beleid voor vrijkomende agrarische bebouwing stimuleren? Hoe kan agrarisch erfgoed de identiteit van een gebied versterken? In dit verslag vindt u een impressie van de verschillende bijdragen van de Erfgoed en Ruimte projecten die zich afspelen in het landelijk gebied.

Vooraf

Inleiding door Marlijn Baarveld, Programmaleider Transformatie van het Landelijk Gebied

Transformatie van het landelijk gebied is één van de programmalijnen van het programma Erfgoed en Ruimte dat in 2012 is gestart en als doel heeft om cultureel erfgoed integraal onderdeel van ruimtelijke opgaven te laten zijn. Erfgoed is daarin soms een randvoorwaarde, maar ook een verbindende factor en vooral inspiratiebron. In programmalijn 'transformatie van het landelijk gebied' staat ook de ruimtelijke opgave centraal: leegstand, leefbaarheid van het platteland en duurzame energietransitie. Die opgaven die op het platteland afkomen, zijn terug te zien in dit [filmpje](#) over de toekomst van het buitengebied. In het programma is een belangrijk uitgangspunt dat landschap door agrarisch gebruik gevormd continue in verandering is. Het programma focust op bewustwording van hoe landschap gevormd is en hoe je de kwaliteiten daarvan meeneemt de toekomst in. We gaan met projecten op zoek naar oplossingen en ideeën voor boerderijen, erven en landschap. Een deel van die projecten krijgt een plek in de staalkaart 'Ruimte voor Agrarisch Landschap en Erfgoed' om te laten zien hoe je landschap kunt behouden en versterken door agrarisch gebruik en veranderingen in de landbouw. Het product is een praatplaat om straks met provincie, gemeenten en agrarische organisaties in gesprek te raken over hoe je erfgoed kunt meenemen in de transitie van het landelijk gebied, waarbij de agrarische bedrijfsvoering wel rendabel blijft. Om die goed aan te laten sluiten op de praktijk voeren we verschillende regiogesprekken, zoals in het Groene Hart en Middag-Humsterland in Groningen.

Agrarisch Erfgoed in het programma Erfgoed en Ruimte, Ewoud van Arkel, secretaris Stichting Agrarisch Erfgoed Nederland

Agrarisch Erfgoed Nederland is een koepelorganisatie van 15 boerderijstichtingen die in Nederland de belangen van de historische boerderijen (90.000) behartigen. In de stichting zijn zo'n 450 vrijwilligers werkzaam. Het project 'Agrarisch erfgoed en omgeving' probeert oplossingen te vinden voor agrarisch erfgoed als gevolg van 'krimp en leegstand versus schaalvergroting'. Dat heeft gevolgen zoals economische achteruitgang, verwaarlozing van gebouwen en landschap, afname van vitaliteit van het platteland en risico's voor de volksgezondheid als gevolg van schaalvergroting. Ons project richten we op de kansen die de transitie biedt, zoals de energietransitie, circulair ondernemen, multifunctionele boerderijen, startups en nieuwe woonvormen. Wij geloven dat het belangrijk is dat er allereerst bewustwording is en komt van welke problemen er precies zijn. Hoe kun je ze definiëren? Waar kun je ze vinden? En hoe maak je ze zichtbaar? Wij stimuleren

ontwikkeling. En het liefst met een integrale aanpak in samenwerking met partners op landelijke, regionale en lokale schaal.

Doel van 'Agrarisch erfgoed en omgeving' is opdoen van kennis, verzamelen van ideeën en het scheppen van kansen. We richten ons op drie doelgroepen: de gebruikers (adviseurs, eigenaren, architecten, bouwkundigen, economen), het grotere publiek en de gesprekspartners. Het programma is gestart met een aantal expertmeetings en een afsluitend congres tot besluit. Resultaat daarvan was ook een manifest. Het manifest stipt een aantal terugkomende thema's aan, zoals 'opvolging en overdracht', 'de boerderijenmarkt' en 'erfgoed en gebiedsontwikkeling'. Heeft geleid tot drie maal oproep: 1. Erken de waarde van het erfgoed. 2. Geef ruimte aan ontwikkeling en bevorder daarmee het behoud. 3. Ga bij de gebiedsontwikkeling uit van de waarde van het erfgoed.

Dit jaar gaan we de boer op met een theaterproductie; die inzoomt op de controverse tussen oude en nieuwe bewoners van het platteland en de conflicten en oplossingen die daaruit voortkomen, waarbij het publiek kans krijgt om mee te denken. Samen met Saxion Hogescholen werken we aan een inventarisatie van voorbeeldprojecten en we publiceren artikelen in verschillende media. Hiervoor hebben we al een aanzet gemaakt van een lijst van zo'n 30 voorbeelden (variëren van instandhouding, herbestemming, oud en nieuw tot en met verplaatsing); die we toetsen aan een aantal uitgangspunten, zodat we ze met elkaar kunnen vergelijken en als voorbeeld kunnen dienen voor anderen om het landelijk gebied mooi en leefbaar te houden.

Wat zijn oplossingen voor veranderende erven?

Betere bestemming voor de boerderij, Marinus van Dintel, adviseur cultuurhistorie en monumenten, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland

Met het project 'Betere Bestemming voor de Boerderij' wil het provinciaal erfgoedhuis wensen en mogelijkheden voor behoud en doorontwikkeling van agrarisch erfgoed in Zeeland – in de vorm van hergebruik, herbestemming en nevenbestemming – in beeld brengen. Binnen het project staat de eigenaar van historische boerderij die iets wil en de cultuurhistorische waarde van het agrarisch erfgoed respecteert centraal. We spiegelen de wensen van de eigenaar aan het ruimtelijk beleid en instrumentarium van provincie en zes krimp gemeenten; de mogelijkheden. We brengen die wensen en mogelijkheden in beeld met gesprekken met eigenaren, overheden en belanghebbende organisaties:

- interviews met 15 boerderij-eigenaren (diversiteit aan bedrijfsvoering/woonvormen, leeftijden, boerderijtypen en plannen en knelpunten);
- overleggen met Provincie en 6 krimp gemeenten (beleidsmedewerkers RO en monumenten en programmamanagers omgevingsplan) met nadruk op ruimtelijk beleid (toekomstige omgevingsplannen)
- overleg met Stichting Landschapsbeheer Zeeland met focus op erfinrichting, erfbebouwing, erfbeplanting en het omliggende cultuurlandschap;
- en overleggen met onder andere Boerderijstichting, ZLTO, NVM en verzekeraars.

Wat zijn de eerste conclusies?

- Gemeenten krijgen weinig vragen binnen m.b.t. agrarisch erfgoed.
- Deskundigheid bij gemeente zit bij enkele personen, niet in de gehele organisatie.

- Intern wordt er bij de gemeente te weinig afgestemd.
- Regelgeving is onvoldoende toereikend voor levering maatwerk.
- (Persoonlijk) netwerk is een pré voor de eigenaren die iets willen.

Ateliers erven in transitie, Anneke Coops, erfgoedconsulent, Het Oversticht

Hoe kunnen erven in transitie bijdragen aan de toekomst van het platteland. Het platteland staat breed in de belangstelling. Het is 'hot' en er gebeurt veel. Van boeren die opschalen en innoveren tot boeren die biologisch gaan boeren en aan natuurbeheer doen. Veel boeren combineren ook functies op hun erf. En daarnaast zien we leegstand die alleen maar toeneemt als er geen andere weg wordt ingeslagen waarbij de functies van het platteland herzien worden. Er komen heel veel nieuwe bewoners naar het platteland. Denk aan ouderen, woongroepen, starters en mensen die terug verhuizen naar de plek waar ze vandaan komen. Er wordt meer en andere woon- en werkruimte gezocht (vraag). Erfgoedeigenaren zoeken naar nieuwe mogelijkheden (aanbod). Gemeenten weten lang niet altijd hoe ze die vraag en aanbod moeten faciliteren. Dat was voor het provinciale erfgoedhuis aanknopingspunt voor Erfgoed en Ruimte project om te kijken wat erven kunnen betekenen voor de samenleving op gebied van wonen (trek van stad naar platteland, tiny houses, collectief wonen), zorg, recreatie (adopteer en appelboom of kip) en mobiliteit (erven inzetten voor e-bikes en leenauto's). We gaan hiervoor 3 ateliers (september/oktober) organiseren in 3 verschillende regio's in Overijssel. Gemeenten komen hiervoor met een casus erf, waar in gebied verschillende opgaven spelen. Een groep van doeners, denkers en out-of-the-box-ers uit verschillende domeinen gaan hiervoor samen met de erfeigenaar oplossingen in beeld brengen die ook bijdraagt aan de ruimtelijke opgaves waar gemeente en provincie voor staan. We doen dat aan de hand van een methodiek waarbij we willen inventariseren welke relaties er bestaan tussen het erf en het dorp redenerend vanuit de verschillende opgaven. Volgende denkstap is om te kijken of er een netwerk van erven in de omgeving te realiseren is die op niveau van dorp en stad samen kunnen optrekken bij het realiseren van de verschillende opgaven, zodat die bijdragen aan de leefbaarheid en vitaliteit van het platteland.

Veldwerker boerderijen Oldambt, Eefje van Duin, projectleider erfgoedloket en herbestemmen, Libau

Libau is de adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit en cultureel erfgoed in Groningen en Drenthe. Oldambt is één van de oudste cultuurlandschappen van Nederland vol monumenten. In 2013 in het Jaar van de Boerderij heeft de RCE een rapportage uitgebracht met de stand van zaken van de leegstand van boerderijen, waaronder in Oldambt. Dagelijks komt een boerderij leeg te staan. 10% van alle karakteristieke boerderijen in het Oldambt is in zeer slechte staat en nog eens 7% dreigt die kant op te gaan veroorzaakt door krimp (onderdruk). Het gaat om gigantische kapitale boerderijen waar weinig alternatieven voor zijn, los van de goede voorbeelden. Moet de sloophamer erin of verdient het Oldambt een toekomstplan? Iedereen heeft er een mening over, maar het gesprek op gebiedsniveau ontbreekt. Het samenvoegen van programma zou immers een oplossing kunnen zijn. Dat wordt de essentie van ons onderzoek: Veldwerker Boerderijen Oldambt. Wij signaleren ook verschillende problemen, maar voor wie dan? Daarom creëren we een veldwerker waarin team het gebied ingaat voor interviews met alle overheden en actoren (incl. recreatie) om meningen, verhalen (waardering van het gebied) en behoeftes op te halen, maar ook kennis te brengen over bijv. verschillende subsidieregelingen en begeleiding van initiatieven die er zijn op een zodanige

manier dat toeristische/recreatieve poot er zijn voordeel mee kan doen. Dat moet leiden tot een handreiking en stappenplan voor eigenaren, waarin zij vanuit kwaliteit van het gebied hun pand opnieuw toekomst geven.

Hoe kan de overheid regelgeving en beleid voor vrijkomende agrarische bebouwing stimuleren?

Leegstand en herbestemming van erfgoedensembles in Nationaal Landschap Zuid-Limburg, Elyze Storms-Smeets, adviseur Erfgoed en Landschap, Gelders Genootschap

Het project 'Leegstand en herbestemming bij erfgoedensembles' is onderdeel van het programma Nationaal Landschap Zuid-Limburg (2018-2021) en heeft naast agrarisch erfgoed ook kastelen, buitenplaatsen en molens in Zuid-Limburg in haar scope. De provincie heeft drie hoofdvragen:

- Hoe faciliteren we als overheden de herbestemming van monumenten in het Nationaal Landschap Zuid-Limburg? Is dat door regels en of kaders of ambitie op te stellen? Of moeten we verbinder zijn en initiatieven faciliteren?
- Hoe zorgen we voor een goede match van een nieuwe functie met het gebouw én het landschap (het ensemble dus)?
- Welke werkwijze past daarbij en wat zijn daarin de mogelijkheden voor sturing van vraag en aanbod? Wij maken ook een overzicht van instrumenten in te zetten door de overheid of gebruiker.

We beginnen niet op 0. Al in de jaren 80 werd er geconstateerd dat onze monumenten verpieteren. Maar de grootschaligheid van de erfgoedensembles maken de doorontwikkelingen van deze plekken complex. Je kunt geen B&B beginnen in een hoeve van meer dan 1000m². We proberen zowel overheden als eigenaren bewust te maken van dat de waarde van het erfgoedensemble groter is dan de afzonderlijke delen. Maar hoe kunnen we aan die ensemblegedachte daar handen en voeten aan geven? Uitgangspunt voor herbestemming is het ontwikkelen op verschillende schaalniveaus: gebouwen, erfgoedensemble, landschappelijke zone en (eu)regio. Ook bieden we een actueel inzicht in de leegstand gerelateerd aan vijf casussen in respectievelijk vijf gemeenten. In deze gebieden speelt in meer dan 50 erfgoedensembles leegstand. Dat alleen zegt gewoon nog niet zoveel. Ook heeft elk ensemble zijn eigen verhaal; daarom maken we ook quick-scans per ensemble. Met eigenaren, overheden en marktpartijen gaan we om de tafel. Daar komen vijf thema's aan bod: verleiden en verbinden, kennis, beleid, eigenaarschap en gebruik, subsidies, fondsen & fiscaal (hebben eigenaren vaak weinig zicht op) waarin we vanuit verschillende schaalniveaus en actoren en vanuit vraag- en aanbod kant perspectieven in beeld brengen. Inmiddels heeft het eerste atelier plaatsgevonden waarbij deelnemers verschillende rollen innemen; samen nadachten over de rol van de groene omgeving in herbestemming en de rol die de overheid kan spelen. Duidelijk blijkt dat naast de kennis die provincie en gemeente kunnen inbrengen ze ook belangrijk zijn als partner in het gesprek.

Vrijkomende Agrarische Bebouwing, Tim Baardink en Jan Huisman, Kenniscentrum Herbestemming Noord/Stichting DBF en Karaktervol Wonen Makelaardij

Stichting DBF is een onafhankelijke non-profit organisatie die herbestemmingsprojecten ondersteunt en uitvoert. DBF is mede-uitvoeringsinstantie van Kenniscentrum Herbestemming Noord daarin focussen wij ons meer op strategieontwikkeling en kennisdeling voor herbestemming. Voor dit

'Vrijkomende Agrarische Bebouwing project' werkt stichting DBF o.a. samen met Karaktervol Wonen Makelaardij. Doel is het stimuleren van herbestemming van voormalige agrarische bebouwing in Friesland en Drenthe als nieuwe economische functie van het buitengebied, o.a. door:

- het inventariseren van de huidige stand van zaken rondom het onderwerp;
- het creëren van bewustwording bij gemeenten, provincies, eigenaars en andere belanghebbenden;
- en het vinden van juiste strategieën om het herbestemmingsproces te stimuleren.

Start was een inventarisatie van het VAB-beleid in Drenthe en Friesland. Uit gesprekken met gemeenten blijkt:

- grote verschillen in (pro)activiteit, urgentie en toenadering t.o.v. VAB;
- weinig inzicht in de (toekomstige) leegstand van agrarische bedrijven;
- verschil in regelgeving omtrent herbestemming van boerderijen;
- overeenstemming tussen verschillende belanghebbenden en de overheid kan beter;
- en Ruimte voor Ruimte regeling in de meeste gevallen niet succesvol.

Om gemeentes die willen te ondersteunen is een kernteam opgericht, waarbij de aanpak 3 fases doorloopt:

Fase 1: Nulmeting & Kansadvies

- Inventarisatie (toekomstig) leegstaande karakteristieke boerderijen.
- Gebiedsgerichte inventarisatie: Wat speelt er?
- Gesprekken met eigenaren en belanghebbenden.
- QuickScan boerderijen.
- Gebiedsgericht marktonderzoek (Welke functies passen zijn nodig in dit gebied).
- Product: Kansadvies.

Fase 2: Herbestemmingsverkenning

- Financiering
- Subsidiemogelijkheden
- Bouwkundige opname
- Vergunningen
- Taxatie
- Haalbaarheid

Fase 3: Begeleiding daadwerkelijke herbestemming

- Realisatie herbestemming van kansrijke nieuwe functies in boerderijen.

Om gemeenten te helpen meer inzicht te krijgen, wordt een (online) expertisecentrum opgericht die vraag en aanbod van VAB bij elkaar brengt via een web-portal (schakelfunctie) en up-to-date informatie over VAB biedt.

Wat is nodig?

- Flexibele regelgeving en kortere procedures bij gemeenten.
- Nieuwe stimuleringsregelingen voor het opruimen van een erf.
- Binnen gemeenten een duidelijk aanspreekpunt voor VAB.
- Asbest, glasvezel, energietransitie, natuurontwikkeling -> VAB vraagt om een integrale aanpak.

- Denken in kansen in plaats van problemen.

Stolpencommunity Vierkantdelers, Peter van Zutphen, voorzitter, Boerderijstichting Noord-Holland, Vrienden van de Stolp

Bescherming van monumenten alleen biedt geen soelaas voor het vinden van nieuwe functies van agrarisch erfgoed. Uiteindelijk gaat het om het samenspel van kwaliteiten van een landschap/een gebied in relatie tot de eigenaar waarbij ook het historische verhaal meegenomen wordt, waarin bijv. de productie van riet opnieuw economische betekenis krijgt. Daar is een interdisciplinaire aanpak voor nodig die profiteert van de opgebouwde kennis en ervaring in het land en die vertrekt vanuit de toekomstopgaven.

Maar wie worden de nieuwe bewoners van de 5500 stolpen in Noord-Holland. Wie zou in zo'n project willen stappen? En wat kunnen wij als Boerderijstichting doen om hen te bereiken en wat moeten we daarvoor doen. We kwamen er als stichting achter dat we die 'vrienden' en of 1500 donateurs van de stolp helemaal niet kennen. Maar juist daar, opgeteld met de rijke landbouwgeschiedenis van Noord-Holland, zit de potentie. We hebben daarvoor de community in het leven geroepen, waarvoor we (financieel) steun kregen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Noord-Holland en het Nationaal Restauratiefonds, waarin de Boerderijstichting partijen mobiliseert.

Streek eigenheid in regionale voedselproductie, Arda van Helsdingen, Eet je Uitzicht

Het project 'Streek eigenheid in regionale voedselproductie' zet voedsel als strategie in voor een betekenisvol gebied. We focussen daarbij in het project Korte Ketens in het Liemers landschap op de producenten, markt en gemeenten met de leefomgeving als verbindend thema. In het project Kwaliteitsproducten in een kwaliteitslandschap op de Veluwe onderzoeken we de relatie tussen de kwaliteit van het product en de kwaliteit van het landschap. De basis voor deze projecten is de overtuiging dat een samenhang tussen people, planet en profit op alle vlakken de enige weg is naar een gezonde leefomgeving. De projecten resulteren in drie producten voor de bewoners en bewerkers van de streek:

- streekverhaal : toekomstgericht narratief over de lokale betekenis van voedselproductie en streekkwaliteit;
- streekkring: aan bedrijf verbonden groep burgers voor inzet van onderhoud, werk en contact met omgeving;
- en streekbedrijfsplan: uitvoeringsgericht plan voor verbinding van een agrarisch bedrijf met PPP omgeving .

We werken met een participatieve methode, waarin bewustwording, onderzoek, ontwerp en actie in de streek elkaar continu afwisselen. Daardoor ontstaat langzaam een beweging in de streek, met meer samenhang op alle vlakken. Om dat meer diepgang te geven, hebben we via 'oral history' interviews afgenomen onder oude bewoners uit de streek om het verhaal van de streek boven tafel te krijgen op het gebied van voedsel, gebruiken en omgeving. Die streekgeschiedenis vatten we in een tijdlijn, die helpt om perspectieven te bepalen voor de toekomst van de boeren in de streek.

Gewaardeerd landschap, Wanne Roetemeijer, Bureau Roetemeijer

Het project 'Gewaardeerd Landschap' is een samenwerking van Bureau Roetemeijer, Mirjam Koedoot, Landschap Noord-Holland en Van Hall Larenstein. Vanaf 2021 worden Omgevingsvisies verplicht. Rijk, provincies en gemeenten moeten dan een stip op de horizon zetten van dit zijn onze kwaliteiten en dit zijn onze doelen op basis waarvan beleid gemaakt kan worden. De filosofie van de Omgevingsvisie is ook uitnodigingsplanologie waarin ruimte is voor initiatiefnemers die beantwoorden aan doelen van de Omgevingsvisie. Ook participatie krijgt een nadrukkelijker rol. Maar hoe doe je dat? Manier waarop is vormvrij. Dit opgeteld aanleiding voor project Landschap als basis voor het opstellen van een omgevingsvisie. Kern van ons project, dat 4 pilots bevat in de gemeenten Leudal, Heiloo, de Wolden en Wierden, is dat we samen met betrokkenen dat landschap analyseren en waarderen en een start met de visievorming maken. Vertrekpunt is de landschapsbiografie en landschapsmatrix op basis waarvan we samen met burgers en stakeholders kernkwaliteiten bepalen om vervolgens ook wensen te inventariseren die input vormen voor de Omgevingsvisie. De methodiek die we ontwikkelen en toetsen door het uitvoeren van de vier pilots maken we eind van dit jaar voor iedereen beschikbaar.

Gebruikte Gronden/documentaires Utrechts agrarisch landschap, Johan van Kempen, Beeldland en Gerrit Spelt, wethouder gemeente Lopik/Boerderijstichting Utrecht

Johan van Kempen is producent van de serie 'Gebruikte Gronden' een 5-delige serie over de geschiedenis van het agrarisch landschap in de gemeente Utrecht; waarbij ook vijf boerderijen geportretteerd worden. Wij zoeken naast de serie samenwerking met partners, zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Utrecht, Landschap Utrecht, Boerderijstichting Utrecht en TV Utrecht, zodat zij de serie ook kunnen inzetten.

Spelt stipt niet alleen de verkiezing Boerderij van het Jaar aan, maar laat ook zien hoe hij als wethouder in Lopik werkt aan de transformatie van het landelijk gebied waarbij het landschap behouden en versterkt blijft. In Lopik denken we heel erg vanuit het gebied en niet in termen van behoud of bestemmingsplannen. Dat zijn meer juridische sporen/toetsende kwantitatieve kaders om dingen tegen te houden die we niet willen. Ik denk liever in termen van uitnodigingsplanologie. Wat daarvoor nodig is, is besef van de waarden van het gebied. Daar weten mensen vaak heel weinig van. In wereld die in toenemende mate globaliseert is meer beseft nodig van wat daarvoor nodig is. Als die identiteit die gebied heeft, zo belangrijk is dan moet je het er met elkaar ook voor over hebben om daar aan te werken en daarvoor is kwalitatieve stimulering volgens mij dé manier. Dat agrarisch erfgoed (een representatieve selectie) is van belang voor dat landschap; omdat er betekenis aan geeft. En de mensen die daar iets mee willen, geven we alle ruimte. De documentaire is een prachtige manier om met een hoop mensen dat verhaal van het Utrechtse landschap te delen. Als je snap waar je vandaan komt, wordt je trotser op het gebied en wil je daar ook een steentje aan bijdragen. We proberen als gemeente een combi te maken van herkomst-, gebruiks- en belevingswaarde om van daaruit toekomstwaarde te creëren. Dat is een gezamenlijke opgave.